

CONSTRUCCIÓ DE LA IMATGE DEL SUD DES DEL NORD

Lola Lôpez. Antropòloga. Centre d'Estudis Africans

Quan parlem de la imatge que els països del Nord tenim dels del Sud s'ha de posar l'accent en dues qüestions primordials: **com construïm aquesta imatge i, més important encara, perquè la construïm així**. En essència, ho fem de la mateixa manera i per les mateixes raons tant si parlem d'Àfrica, el sud-est asiàtic, Amèrica Llatina o qualsevol dels països empobrits i de les persones que en provenen, que per nosaltres són els immigrants. I la manera que tenim de fer-ho és utilitzant estereotips, és a dir, imatges simplistes. La manca de temps és una de les raons principals per les quals construïm aquesta realitat simplificada al màxim i tot sovint són els mitjans de comunicació els que millor contribueixen a la difusió d'aquesta lectura completament estereotipada.

El discurs dels estereotips culturals

Però, en realitat, **quan ens relacionem amb altres cultures i construïm el nostre discurs sobre les persones que les integren, estem dient moltes més coses sobre nosaltres mateixos que sobre ells**. Fonamentalment, el que estem fent amb aquest discurs és donar informació sobre nosaltres, sobre la nostra manera de mirar i de veure el món a través dels nostres estereotips culturals. Veiem alguns exemples:

- **L'exotisme**. Anem de viatge a Vietnam, estem fent una volta per la ciutat, veiem un carro de bous carregat de bambú i quasi esgotem la memòria de la càmera

digital fotografiant-lo. Això vol dir que la ciutat està plena de carros de bous carregats de bambú? No, això és el que estem buscant quan anem a Vietnam, exotisme, i això és el que mostrarem als amics quan arribem a casa. Però aquesta imatge té més a veure amb nosaltres que amb el país que hem visitat.

- **La descoberta.** Per nosaltres, els grans descobridors del món, un lloc no existeix fins que un occidental hi arriba. Però en funció de quin sigui l'occidental que hi arribi, hi *descobrirà* una cosa o una altra. Els espanyols que van arribar a Amèrica del Sud, per exemple, mai van fer cap esment a l'estatura de la seva gent; en canvi, quan hi arribaren els occidentals del Nord no es van poder estar de constatar la poca alçada de la població nativa, en relació a la seva, és clar. En realitat del què parlaven era de la seva estatura, d'ells mateixos, no dels altres.
- **L'aventura.** Frases del tipus "*després de creuar 700 km. de camins de terra, arribem a un lloc en el qual mai ningú havia arribat abans...*" són el pa nostre de cada dia als documentals realitzats pels reporters occidentals als països del Sud. Anar a l'aventura és una altra de les fantasies que els del Nord projectem sobre el Sud.

Si som capaços de fer una mica d'anàlisi del nostre propi discurs sobre el Sud n'aprendrem molt sobre la nostra manera de ser i d'estar al món. Voleu saber des de quan existeixen societats subdesenvolupades? Doncs des que Occident va decidir anomenar-se societat desenvolupada: no

existia el subdesenvolupament fins que vam inventar, per a nosaltres, el desenvolupament.

Diga'm com em veus i et diré com ets

Tot allò que des d'Occident diem d'una altra cultura té la funció de construir-nos a nosaltres mateixos, perquè aquestes etiquetes ens serveixen no per a explicar qui són els altres, sinó per a explicar-nos a nosaltres.

- **La construcció de la imatge del Sud des del Nord respon, doncs, a mecanismes d'identitat la funció dels quals és nodrir les cultures de referents** sobre com han de pensar o sentir les persones que hi pertanyen... Referents per altra banda molt necessaris, sense els quals patiríem greus problemes psiquiàtrics i d'identitat.
- **Quant més complexa i diferent és la societat que intentem explicar, més necessitat tenim de simplificar-la. La raó és la por.** La complexitat i diversitat de la realitat ens produeix por, sentim pànic quan no podem posar una etiqueta a les coses. En d'altres societats segueixen utilitzant la religió, la figura de Déu, per generar aquesta sensació de control, de seguretat, sobre el món.

Dualisme: el que no és blanc, és negre

A Occident construïm el món de forma dual (home/dona, blanc/negre, bo/dolent) perquè el dualisme és la manera més senzilla d'interpretar la realitat. Reduir les coses a termes duals ens permet simplificar-les al màxim. És una fórmula que no serveix, en canvi, per a explicar les coses en d'altres societats, com per exemple les africanes, que

són les cultures més complexes i diferents a la nostra. Això té d'altres conseqüències que convé tenir en compte:

- **En aquest repartiment a dues bandes del món, els occidentals sempre estem del costat bo.** En el nostre imaginari, nosaltres sempre ocupem el camp positiu, el dels homes, blancs, desenvolupats, moderns, demòcrates...
- **Aquesta forma de construir la realitat ens permet fer-nos-la a la nostra mida, ajustar-la al nostre imaginari, seguint la màxima cartesiana que diu que "tot el que no pot ser pensat, no existeix".** Ens fem el món a mida però al preu de sacrificar una cosa tant important com és la realitat mateixa, en tota la seva extensió i riquesa.
- Que succeeix quan la realitat real se'ns imposa? **La vida quotidiana ens diu que al món hi ha diversitat, que no tot és blanc o negre. Llavors el que fem és col·locar la diversitat al costat negatiu** del nostre esquema dual. Veritat n'hi ha només una; mentides n'hi ha moltes. Es pot ser blanc o una diversitat de negres. Per això tenim tants problemes amb la diversitat que comporten fenòmens com la immigració, perquè tot això queda a l'altra banda del mur, on està tot allò que és dolent.

L'Universalime: lo meu és desitjable i desitjat per tothom

Ser com nosaltres, valorar com a positiu tot allò que queda del nostre costat a l'esquema dual, hauria de ser natural en tot ésser humà. **Voldríem imposar als demás fins hi tot la nostra manera d'entendre qüestions tant íntimes com les**

relacions sentimentals. Ens referim al concepte occidental d'amor romàntic, un concepte generador de tantes ruptures, conflictes i violència que s'hauria de considerar completament fallit. En d'altres cultures, com la hindú, l'amor romàntic és propi de l'adolescència i es cura amb l'edat. Per això, són els pares qui concerten els matrimonis més convenients pels seus fills. Als occidentals, aquesta costum ens sembla totalment contrària a l'amor i als drets universals, que no són tant universals en la mesura que els hem inventat nosaltres, que som els representants només d'una petita part de l'univers.

El concepte de progrés basat en la novetat

La creença occidental que només hi ha una única manera de millorar i de progressar va molt lligada a aquest afany d'universalisme de les cultures, sobretot de les més dominants. **Des de Darwin i l'evolucionisme nosaltres pensem que tot allò que impliqui novetat és un gran avenç. La publicitat és un mirall excepcional d'aquesta manera de pensar: tot allò que és nou, ven.** Imaginem-nos un anunci d'un model d'aspirador on s'argumenti que és el millor perquè funciona igual de bé des de fa 25 anys. Un occidental pensarà: *doncs ja va sent hora que en treguin un de nou!* I no el comprarà. Si a l'anunci es diu que és el millor aspirador perquè acaba de sortir, segurament molts de nosaltres el comprarem. En canvi, en una societat tradicional la reflexió en aquest cas seria: *acaba de sortir? Doncs esperem a veure com funciona abans de comprar-ho.*

La innovació constant és el paradigma d'aquesta concepció lineal de progrés, que pretenem universal. En la consecució d'aquest ideal, els europeus creiem anar una mica més endarrerits que els nord-americans, però molt per davant

dels països subdesenvolupats, als quals hem d'ajudar amb la cooperació, i de les cultures que s'han equivocat de camí, com l'Islam. **La creença que aquest és l'únic model d'evolució possible ens porta a la convicció que hem d'exportar la nostra capacitat de raciocini a tot el món.** És el nostre deure, donat que ocupem les primeres posicions en el *rànquing* del desenvolupament.

Els perills de l'etnocentrisme

Totes les societats pensen que la seva cultura és la millor, en això no ens diferenciem de les altres cultures perquè és un mecanisme de supervivència compartit. Però sí que ens diferencia el nostre afany de proselitisme. **Des del nostre etnocentrisme, primer vam anar a civilitzar al món i ara diem que anem a democratitzar les altres societats, a desenvolupar-les.** Que ens empeny a aquesta croada? La raó és que, per molt ateus o agnòstics que ens declarem, la societat occidental té unes arrels judeocristianes molt profundes que ens carreguen amb un pesat sentiment de culpa.

Segons aquesta doctrina judeocristiana, es pot pecar de pensament, paraula, obra o omissió. És a dir, no només és pecat fer alguna cosa dolenta, també ho és deixar de fer alguna cosa bona: la no intervenció també és pecat. **Per tant, si tenim el millor model de vida possible, també tenim la missió de fer-lo arribar a tot arreu perquè tothom en pugui gaudir.** Aquesta és la justificació ideològica del nostre intervencionisme històric, que inclou també la cooperació.

Una mirada crítica sobre nosaltres mateixos

Tots aquests mecanismes culturals són gairebé inevitables. Però el que és evitable és ser tant poc crítics com som amb

la nostra manera de construir la realitat. **Els africans diuen que els occidentals tenim els ulls tancats, les orelles tapades i la boca molt grossa. Relativitzar la nostra construcció de la realitat ens ajudaria a no sentir-nos tant superiors als demés.**

Prendre consciència d'això pot modificar la relació que tenim amb la resta de societats i cultures del món. Entendre que, quan diem que els països subdesenvolupats són pobres, allò que en realitat estem dient és la importància que la riquesa material té per nosaltres. **La pobresa és un concepte relacionat amb allò que hom creu important tenir a la vida. Hi ha una dita africana que diu: "no és pobre qui no té res, sinó qui no té a ningú". Per tant, per un africà, els pobres som nosaltres.** La diferència és que els africans no creuen que el seu model de vida sigui universal ni que tinguin la missió d'imposar-lo als demés.

Un principi universal és tenir cura de la vida, tot i que no és universal la manera de fer-ho. Per les cultures que, com l'africana, creuen en la vida després de la mort, la realitat és molt més complexa que la nostra. Als occidentals ens resulta molt difícil creure en allò que no veiem, en canvi, pels africans hi ha moltes realitats, que coexisteixen amb la realitat visible i que només poden veure els bruixots o els xamans. La mort només suposa el pas de la realitat visible a la que no resulta visible als ulls de la majoria d'humans, però per això la persona ha de ser enterrada, seguint els cerimonials pertinents, al lloc on viuen els seus i on van morir els seus avantpassats. És per aquesta raó que qualsevol africà farà tots els possibles per ajudar a retornar les despulles d'un altre africà al seu país, tot i que potser no hagi fet res per ell en vida. No retornar el cos al seu lloc d'origen

suposaria la veritable mort d'aquella persona; contribuir-hi és una manera de protegir la vida.

Reconèixer els nostres falsos mites

Hem construït molts mites que són falsos, alguns tant insignes com la Declaració Universal dels Drets Humans. Per a molts pobles del Sud, però, només són la nostra coartada per a maltractar-los, oprimir-los, envair-los i practicar tot tipus d'ingerència en la seva vida política.

- No són drets universals ni humans perquè es fonamenten en dos preceptes que pertanyen al nostre model productiu: l'individu i la propietat privada.
- Són nostres però nosaltres som els primer en incomplir-los. Els hem acabat d'escombrar de les nostres legislacions amb la lluita contra el terrorisme i la persecució de la immigració il·legal.

Les nostres invencions han de ser universals, com les nostres Guerres Mundials, que han estat mundials només perquè han estat les nostres. La resta de guerres són totes regionals.

Finalment, per molt equivocats que estiguem sempre creiem estar menys equivocats que els altres. Pels pioners del colonialisme, els africans eren uns salvatges perquè les seves dones anaven nues i ensenyant els pits. El que no sabien aquells primers colonitzadors, i encara alguns no ho saben, és que una societat amaga de les seves dones les parts que considera més eròtiques i, per les cultures africanes, els pits d'una dona són només un *self-service* per nadons. En canvi, ara que som nosaltres qui celebrem la nuesa i no hi ha cap part de la dona occidental que

considerem prou eròtica com per ser preservada, critiquem a les dones musulmanes perquè encara van tapades amb el vel o la burka.

L'ús de la imatge dels altres

També des de l'àmbit de la cooperació i de les ONG construïm una imatge esbiaixada dels països del Sud. **Però la més sangnant de totes és la manipulació exercida pels mitjans de comunicació per tal de poder construir una imatge del Sud el més negativa i pejorativa possible.** Una vegada més, l'única manera que coneixem per a classificar realitats tant riques com l'africana és simplificar-les. Qualsevol occidental necessitaria més d'una vida per comprendre unes societats en les quals conviuen més de 40 llengües, com a la petita Burkina Faso, que equivalen a tantes altres cosmogonies diferents. La diversitat, a tot l'imaginari africà, és la normalitat; el nostre afany d'universalisme és impensable per a ells.

L'ús de la imatge dels països del Sud respon, també, a interessos eminentment polítics. **Construint als altres pobres, ens veiem a nosaltres mateixos més rics, tot i que amb prou feines ens arribi per pagar l'hipoteca.** Aquest tipus de discurs ens conforma i ens avenim de més bon grat a pagar preus tant alts a canvi del nostre benestar material com la soledat. Això ho anem integrant de ben petits, per exemple quan les mares ens volen convèncer que ens hem de menjar les bledes, que ens fan basques a gairebé tots de petits, amb l'argument que els nens de l'Àfrica es moren de gana.

Tots aquests discursos estereotipats sobre els altres serveixen, principalment, per a dominar-los, per legitimar la invasió d'Afganistan o la d'Iraq, per justificar

l'intervencionisme militar o solidari... Tota la literatura occidental sobre els negres, en la qual se'ls animalitza o se'ls infantilitza (és a dir, passen de ser màquines de practicar esport o sexe a criatures alegres que sempre canten i ballen) va néixer amb l'objectiu de justificar el tràfic de persones i l'esclavatge.

També hi ha persones a Occident capaces de qüestionar el seu model de societat, com ara els cooperants, però se'ls té massa ocupats construint latrines per a una gent que no té cap problema per anar a fer les seves necessitats fisiològiques al camp. Així es neutralitzen les veus crítiques que, des de dins mateix del nostre sistema, podrien denunciar el seu funcionament i els problemes que crea.

El Centre d'Estudis Africans realitza investigacions i projectes sobre les realitats africanes, així com tasques de difusió i sensibilització sobre el tema.
www.estudisaficans.org